

לאומיות של פזורה: סיפורה של היהדות האמריקנית בצל השוואה והקמתה של מדינת ישראל

זהר שגב

עופר שיף, הציונות של המנוצחים: המסע של אבא הלל סילבר
אל מעבר ללאומיות, רסלינג, תל-אביב, 2010, 524 עמודים.

בסוף שנת 1945 נאם דוד בן-גוריון, יושב ראש הנהלת הסוכנות בירושלים, ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל לעתיד, במזכירות מפא"י, במסגרת ההיערכות המוקדמת במפלגה לקראת הקונגרס הציוני הכ"ב שעתיד היה להתכנס בדצמבר 1946. הוא אמר:

לימין בארץ לא היה עד עכשיו מנהיג ציוני. יש להם מנהיג לוקלי, רוקח, אבל לא הייתה להם אישיות ציונית. הימין בארץ מצא עכשיו את המנהיג שלו. אמנם סילבר לא יעשה שטות להופיע כמנהיג של הימין, אבל הוא קשור עם הימין. הוא קשור עם הרוויזיוניסטים. אין זה מן הנמנע שהוא ישתלט על הקונגרס הבא. אין הוא ז'בוטינסקי, אמנם אין לו כמה מהכישרונות המזהירים של ז'בוטינסקי, אבל לעומת זאת אין לו גם מהחסרונות של ז'בוטינסקי. אין לו רקורד של מלחמה נגד הפועלים. הוא ישלח את פקידיו ללונדון ולירושלים. זוהי שיטה של שלטון על ידי פקידים.¹

נאומים ומכתבים של ראשי מפא"י ופרוטוקולים של ישיבות מוסדות המפלגה במחצית השנייה של שנות הארבעים, מלמדים כי ראשי מפא"י ראו במנהיג הציוני האמריקני, אבא הלל סילבר, גורם פוליטי העלול לסכן את המשך שליטתם בתנועה הציונית. ואכן, בחינתם של האירועים ההיסטוריים המרכזיים בעשור הדרמטי שקדם להקמתה של מדינת ישראל ובשנים הראשונות לקיומה, מצביעה על מעורבותו האינטנסיבית של סילבר בהתרחשויות ההיסטוריות ועל תרומתו האדירה לשינוי פניה של היהדות האמריקנית ולהקמתה של מדינת ישראל.

1 פרוטוקול מזכירות מפא"י, 17.12.1945, ארכיון מפלגת העבודה.

למרות קיומם של מחקרי יסוד חשובים על סילבר, קיים פער ניכר בין נוכחותו הכוללת בסיפר ההיסטורי הציוני והישראלי לבין המחקרים המעטים המוקדשים לו ולפועלו. פער זה בולט הרבה יותר אם בוחנים את נוכחותו ברבדים השונים של הזיכרון ההיסטורי הציבורי בישראל ובארצות הברית. סילבר נמחק כמעט לחלוטין מהספירה הציבורית, ובמידה המעטה שהוא קיים שם זכרו מעוות, כגון בהגדרתו כימני. חלק מהחוקרים וממעצבי דעת הקהל קיבלו כפשוטם את דבריו של בן-גוריון על הקשרים ההדוקים בין סילבר לחוגי הימין בתנועה הציונית, ביישוב ובמדינת ישראל.

עופר שיף מציג בספרו, **הציונות של המנוצחים**, דמות היסטורית שונה לחלוטין. בעקבות מחקרים אחרים שיף ממשיך ומפתח את המחקר על סילבר כליברל אמריקני שפעל למען זכויות עובדים, התנגד למלחמה הקרה, נאבק במקרתיות ואתגר את מושג הלאומיות בעת המודרנית. הספר מציג מחקר מעמיק, התורם לסגירת הפער בין נוכחותו הכוללת של סילבר באירועים היסטוריים מרכזיים בתולדות היהודים בעת המודרנית, לדיון היסטורי וציבורי דל אודותיו. באמצעות תיאור פעילותו של סילבר אנו זוכים בנקודות מבט חדשות ומרתקות על סוגיות מפתח בהיסטוריה הציונית היישובית והישראלית. כך, למשל, בעזרת דיון מעמיק על תפיסתו של סילבר בשאלת מקומה של הלאומיות בתהליכי הגיבוש של העם היהודי בעת המודרנית ככלל וכינון מדינת ישראל בפרט, מתבהרת תפיסתו האידאולוגית והמעשית של בן-גוריון את מושג הלאומיות ואנו מבינים בצורה שלמה ונכונה יותר את קשת ההשקפות והאלטרנטיבות שעמדו בפני מייסדי מדינת ישראל בסוגיה זו.

ספרו של שיף אינו מתיימר להיות ביוגרפיה של סילבר, אך בכל זאת בפרקים הראשונים של הספר שזור מידע רב ערך על חייו, החל בילדותו ברובע המהגרים היהודי בניו יורק כבן למשפחת מהגרים אורתודוקסית מליטא, דרך לימודיו במערכת החינוך הציבורית בניו יורק, החלטתו להכשיר עצמו כרב רפורמי ולימודיו בבית המדרש הרפורמי לרבנים היברו יוניון קולג' (Hebrew Union College) שבסינסינטי, וכלה בכהונתו החל בשנת 1917 כרב הרפורמי של קהילת תפארת ישראל בקליבלנד, אוהיו, אחת הקהילות הרפורמיות הגדולות והחשובות באותה תקופה. מידע זה חשוב במיוחד לאור ההיכרות הדלה של הציבור הישראלי עם תולדותיו של סילבר.

אפשר ללמוד על הצלחתו ויצאת הדופן של סילבר כרב וכאיש ציבור מן העובדה שהוא מונה לתפקיד למרות הפערים האידאולוגיים הניכרים בינו לקהילה בקליבלנד, שהייתה רפורמית רדיקלית ואופיינה בהשקפת עולם אנטי-ציונית, בשונה מסילבר, שהגדיר עצמו ציוני. קליבלנד הפכה לביתו של סילבר ולבסיס כוחו הפוליטי במשך כל שנות פעילותו הציבורית, והוא הקפיד למלא את חובותיו כרב הקהילה גם בתקופות אינטנסיביות מאוד של פעולתו הציבורית בארצות הברית ובתנועה הציונית. בהמשך דרכו הפוליטית נמנה סילבר עם מקימי המגבית היהודית המאוחדת, וכיהן כיושב ראש המגבית בשנים 1938-1943. כמו כן עמד בראש ועד החירום הציוני ומועצת החירום הציונית בארצות

הברית. סילבר ייצג את עמדת ההסתדרות הציונית במוסדות האו"ם בשנת 1947 וכיהן כנשיא הסתדרות ציוני אמריקה בשנים 1945-1947.

לאורך הספר מבהיר שיף ומדגיש את העובדה הנכונה, שסילבר יצר דגם חדש של פוליטיקה אתנית יהודית בארצות הברית. הוא השכיל לנצל את ההלם והזעזוע בעקבות השואה להפיכת השדרות הרחבות של הציבור היהודי בארצות הברית לכוח פוליטי מרכזי במערכת הפוליטית האמריקנית, שניהל מאבק אתני למען הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל. נכונותם של רבים מיהודי ארצות הברית לשנות את דפוסי הצבעתם בגלל שיקולים אתניים הייתה יוצאת דופן. אבל סילבר שינה את מהות הפעילות האתנית היהודית הרבה מעבר לתקופת כהונתו הפורמלית בראש המוסדות הציוניים בארצות הברית. אי אפשר להבין את הקמתו של הלובי היהודי ותפקודו, ואת השיח הציבורי בישראל ובארצות הברית על הקול היהודי עד ימינו, ללא התייחסות למהלך הדרמטי שהוביל. הוא עשה זאת מתוך הבנת השינויים שהתרחשו בקהילה היהודית בעקבות השואה, תהליכי האמריקניזציה בקרב המהגרים היהודים המזרח אירופים בארצות הברית, ועל רקע נכונותה של החברה האמריקנית להכיל בתוכה פעילות אתנית כדוגמת זו שסילבר הוביל.

להערכת, חשיבות ספרו של שיף ותרומתו המשמעותית למחקר על סילבר בפרט ועל יהדות ארצות הברית בכלל נובעת מהעובדה שמחקרו אינו מתעלם מפעילותו של סילבר בשנות הארבעים. אבל מיקודו של הספר ועיקר עניינו הן בהגותו של סילבר ובפעילותו הפוליטית בהקשר של הקמתה של מדינת ישראל ובשנים לאחר הקמת המדינה עד לפטירתו בשנת 1963. ממחקרו של שיף עולה שאף על פי שסילבר העצים את פעילותם האתנית של היהודים ככוח פוליטי בזירה האמריקנית ושינה לחלוטין את דפוסי פעילותם הפוליטית, הוא שילב בין מעגל הפעילות היהודי לזה הכלל אמריקני תוך כדי קיום יחסי גומלין הדוקים בין שניהם. אפשר להבין את ציוניותו רק לאור השקפותיו הפוליטיות והאידאולוגיות כאמריקני.

שיף מראה שסילבר פעל למען הקמתה של מדינת ישראל, אבל פעילות זאת הייתה חלק ממכלול רחב של הגות אידאולוגית ושל עבודה מעשית למען המשך קיומה של היהדות האמריקנית בכלל ושל הציונות שם בפרט, לצדה של מדינת ישראל. לא כסרח עודף או פריפריה למרכז היהודי בארץ ישראל, אלא כחלק אינטגרלי של החיים היהודיים בעת המודרנית. השקפה כזו חייבה את סילבר לצמצם את משמעותו של הרעיון הלאומי כמתכונתו המדינית בתולדות היהודים בעת המודרנית, כפי שבא לידי ביטוי במאמרו על הרצל בשנת 1929, ולנסות ולהשפיע על דפוסי ההתפתחות של מדינת ישראל.

ברצוני להרחיב מעט בסוגיה זו. כפי שבא לידי ביטוי בספר, גולת הכותרת בפעילותו הציבורית והפוליטית של סילבר הייתה מאבקו לאישור תכנית החלוקה באו"ם בשנת 1947. מעורבותו באו"ם לא הצטמצמה לזווית הציונית המוצגת בספר. התפקיד המרכזי של ארגון האו"ם במסגרת הסדר העולמי שלאחר המלחמה עמד במרכז דרשה שנשא סילבר

בבית הכנסת שלו בקליבלנד.² ארגון חזק היה לדעתו תנאי הכרחי ליצירת ביטחון, יציבות ושלוש עולמי לאחר המלחמה. לדבריו, האו"ם יצליח במשימותיו רק אם יעמוד לרשותו כוח צבאי בינלאומי, ומערכת משפטית בינלאומית שתפעל בפיקוחו. סילבר לא התעלם מהקשיים הצפויים לתפקוד האו"ם, ובמיוחד התנגד לכוונה להעניק זכות וטו למעצמות הגדולות במועצת הביטחון. הוא הגדיר זאת כהעמדת המעצמות מעל החוק הבינלאומי, מצב שעלול להקנות להן כוח רב מדי ולסכן את המטרות שלשמן הוקם האו"ם.³ השקפתו של סילבר בדבר התפקיד המרכזי של האו"ם בעולם שלאחר מלחמת העולם השנייה חזרה ועלתה בהתייחסותו לדוקטרינת טרומן ולמעורבותה של ארצות הברית ביוון ובתורכיה.⁴ סילבר התנגד בתקיפות למעורבות האמריקנית והבריטית ביוון ובתורכיה. הוא טען שאם אמנם קיימת הייתה סכנה אמיתית לעצמאותן של שתי המדינות, ארצות הברית ובריטניה צריכות היו לפנות לאו"ם ולא לפעול לבדן. מטרת הקמתו של האו"ם הייתה לטפל ולפתור בעיות בינלאומיות מסוג כזה בדיוק. הוא הדגיש שאחד הרעיונות המרכזיים שעמד בבסיס הקמתו של האו"ם היה שאסור למדינה לקחת לעצמה את התפקיד של הגנת השלוש והצדק בעולם, וכי משימה זו נתונה בידיה של הקהילה הבינלאומית. עוד הוא טען שהמדיניות האמריקנית ביוון ובתורכיה סיכנה את עצם קיומו של האו"ם כארגון בעל עמדה במערכת הבינלאומית, והייתה עלולה לגרום לחיסולו כבר בתחילת דרכו.⁵ סילבר הדגיש שהמעורבות של האו"ם ביוון ובתורכיה תשפיע על מבנה המזרח התיכון ועל מעמדו במערכת הפוליטית הבינלאומית. המזרח התיכון יכול להפוך לגורם למלחמת עולם שלישית או לחלופין לשמש נקודת מוצא שתחזק את האו"ם ותאפשר שיתוף פעולה בינלאומי. אם האו"ם, ולא המעצמות, יהיה הגורם האחראי לטיפול במשברים הבינלאומיים במזרח התיכון, הדבר עשוי לסמל מהפך פוליטי בינלאומי שימנע מלחמה ויוביל לשנים רבות של יציבות.⁶

ההשקפות שביטא סילבר בנוגע לסדר העולמי הראוי לאחר מלחמת העולם השנייה הנחו גם את הפתרונות שהציע לשאלת ארץ ישראל, ולמקומה של המדינה העתידה לקום במערכת הבינלאומית. תמיכתו באו"ם הייתה בתפיסתו חלק בלתי נפרד מדרכי הפתרון הפוליטיות לשאלת ארץ ישראל. האו"ם ומוסדות בינלאומיים נוספים שהציע להקים אמורים היו למלא תפקיד מרכזי בבניית מדינה יהודית במזרח התיכון, תוך כדי יצירת אקלים של שיתוף פעולה ושלוש באזור, וכחלק ממאמץ בינלאומי לחיזוק כוחו

2 הרשה של סילבר בקליבלנד, בנוגע לפרשת הדרכים בסן פרנסיסקו, 22.4.1945, ארכיון אבא הלל סילבר, סינסנטי, 6/730.

3 שם.

4 הרשה של סילבר בקליבלנד על דוקטרינת טרומן ומדיניות החוץ האמריקנית, 13.4.1947, ארכיון סילבר, 6/762.

5 שם.

6 שם.

של האו"ם בעולם. תביעתו להעברת רוב הסמכויות בשאלת ארץ ישראל לאו"ם נבעה, בין השאר, מהתנגדותו העקרונית למאבק הביין-גושי ולשיטות הפוליטיות שאותן הגדיר כאימפריאליסטיות, ולא רק משיקולים טקטיים של רווח והפסד. העברת פתרון שאלת ארץ ישראל לידי האו"ם והוצאתה מן המאבק הביין-גושי, הייתה עשויה לתרום לא רק למציאת הסדר מניח את הדעת לשאלה זו, אלא גם לחיזוקו של הארגון ברוח תפיסותיו, ובעקבות כך לסייע בייצובו של המזרח התיכון כולו, ולכן להוות נדבך בבניית הסדר העולמי החדש.

פתרון שאלת ארץ ישראל בהתאם לשיטתו של סילבר היה תהליך ששילב בין שתי מטרות שהשלימו זו את זו: בניית מדינה יהודית בארץ ישראל שתתאים להשקפתם הפוליטית והאידיאולוגית של סילבר ושותפיו, וחיזוק המגמות העולמיות שבהן תמכו במסגרת ההסדרים הבינלאומיים שלאחר מלחמת העולם השנייה. הקמת המדינה יהודית ופתרון בעיות היסוד שלה היו הן מטרות בפני עצמן והן אמצעי לבניית הסדרים פוליטיים, כלכליים וחברתיים בהתאם להשקפת עולמם.

פרשת פעילותו של סילבר באו"ם מעניקה ממד נוסף לכותרת המשנה של ספרו של שיף: 'המסע של אבא הלל סילבר אל מעבר ללאומיות'. להערכתי, אפילו ברגעי השיא של פעילותו הציבורית והפוליטית למען הקמת מדינת ישראל הקפיד סילבר לנסות ולחזק תהליכים גלובליים הקשורים לארגון האומות המאוחדות באמצעות הקמת המדינה היהודית. משמעותם הייתה העצמת תפקידו של הארגון כגוף פוליטי וביורוקרטי בינלאומי בעל סמכויות שלמעשה מצמצמות את עצמאותה של המדינה הבודדת.

עושר מסמכיו של סילבר המוצגים בספר מלמדים שלאורך פעילותו הציבורית בכלל, ובהקשר של הקמתה של מדינת ישראל בפרט, סילבר ביקש להרחיב באידאולוגיה ובמעשה את מושג הריבונות הישראלית, וליצור תשתית אידאולוגית ומעשית להמשך קיום אתני לאומי של יהודי ארצות הברית במתכונת מעשית של קיום לאומי בפזורה. הוא ניסה לצמצם ולמזער עד כמה שאפשר את הפגיעה במעמד יהודי ארצות הברית כאזרחים אמריקנים בעקבות פעילותם הציונית. ברוח זו נאבק בכך-גוריון ופעל להבטיח את הפרדת ההסתדרות הציונית מממשלת ישראל אחרי הקמת המדינה. וכדי שלא לאפשר את התערורותה של שאלת הנאמנות הכפולה, הציג את החפיפה בין האינטרסים הציוניים והישראלים לאלה של ארצות הברית, ועמעם את עובדת קיומו של הקול היהודי בזירה האמריקנית בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים. בדרך כלל, גם כאשר פעל למען אינטרסים ציוניים וישראלים היה זה בתיאום עם שותפיו הפוליטיים בקרב המפלגות האמריקניות וכחלק ממעמדו והשקפת עולמו כאמריקני.

הקמתה של מדינת ישראל חידדה את הקושי המובנה בעצם ההגדרה של ציוני אמריקני. מנהיגי הציונות האמריקנית והשדרות הרחבות של חברי התנועה בחרו לא לוותר על ציוניותם ולנסות ולמצוא את דרכם בסבך שאלת הריבונות בגלל חשיבותה האדירה של הציונות לזהותם האתנית כקבוצת מיעוט בחברה האמריקנית, ורצונם לעצב את המדינה

היהודית בהתאם להשקפת עולמם, כדי שתתרום למעמדם בחברה האמריקנית באותה מתכונת שבה ארצות אם אחרות השפיעו על מעמד המהגרים מהן לארצות הברית. לכן הם ביקשו להבטיח שמדינת ישראל תהיה דמוקרטית מערבית ומודרנית הפועלת בהתאם לרוח האמריקנית. כל זאת מתוך הכרה כנה ואמיתית באחריותם לגורל העם היהודי בכלל ומדינת ישראל בפרט. יתרה מזאת, סילבר ביקש להבטיח שהקמת המדינה היהודית לא תפגע ביכולתם של יהודי ארצות הברית לקיים מערך חיים לאומי, אלא תעצים אותו. אפשר לשער שחוסר יכולתם של ציוני ארצות הברית לממש הלכה למעשה ריבונות מורכבת וחצויה בזירות הישראלית והאמריקנית היה בין הגורמים שבשלבם מאוחרים יותר הביא להתמוטטות הציונות האמריקנית ולהפסקת תפקודה כגורם בעל השפעה בקרב יהודי ארצות הברית. היה זה במקביל ליצירת מוקדי הזדהות אתניים מקבילים או אף חלופיים למדינת ישראל, שלא הערימו קשיים על פעילותם של יהודי ארצות הברית במסגרת הריבונות האמריקנית ובמקביל לא נגזרה מהם התערבות במדינת ישראל ופגיעה או לכל הפחות אתגור ריבונותה של המדינה. עם זאת, חשוב להדגיש שהמסר של סילבר בדבר המשך חיים יהודיים משמעותיים בארצות הברית לצדה של מדינת ישראל במתכונת של לאומיות של פזורה, ממשיך לעצב את דרכה של היהדות האמריקנית עד ימינו. חיבורו של שיף הוא מחקר חדשני הכתוב בלשון רהוטה, גדוש במידע רב ערך ומלווה במפתח מפורט. ככזה הוא תוספת חשובה ומבורכת למדף הספרים העוסקים ביהדות האמריקנית, בהיסטוריה הציונית ובתולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל. אני משוכנע שקוראים מתעניינים, סטודנטים וחוקרים כאחד ימצאו בו עניין רב.